

Kuoleman kulttuurit lajirajalla: pohdintoja eutanasiasta, hautauksesta ja surusta

Nora Schuurman

Turun yliopisto

Johdanto

Eläinten kuolema on herättänyt viime vuosina enenevässä määrin keskustelua samalla, kun eläinten kuolemaan liittyvistä kokemuksista ja käytännöistä on tullut entistä näkyvämpiä. Tämä koskee erityisesti kumppanieläimiä kuten lemmikkejä, joihin voi muodostua läheinen tunneside ja jotka koetaan usein perheenjäseniksi, joiden menetys tuottaa surua.

Ihmisten ja muiden lajien väliset käsitteelliset rajat määrittävät eläinten kohtelua paitsi niiden eläessä myös kuollessa. Kuten Donna Haraway (2008) toteaa, ihminen on ainoa laji, jonka tappaminen voidaan tulkita murhaksi. Muiden eläinten kohdalla kulttuuriset ja yhteiskunnalliset normit säätelevät sitä, milloin ja missä tilanteessa eläimen tappaminen koetaan hyväksyttäväksi. Suurin osa ihmisen hallinnassa elävistä eläimistä on tuotantoeläimiä, joille kuolema tarkoittaa teurastusta nuorella iällä. Ihmiset ovat vastuussa eläinten kuolemasta myös esimerkiksi metsästyksessä, tuholaiistorjunnassa ja sodassa.

Vähiten hyväksyttyä on lemmikkien sekä toisaalta uhanalaisten ja karismaattisten eläinten tappaminen. Lemmikkien kohdalla yhteys ihmisten kuoleman kulttuureihin on vahvistunut, sillä ne ovat eläimistä lähinnä ihmistä sekä tilallisesti että emotionaalisesti. Lemmit jakavat ihmisen kodin ja arjen, ne rakentavat kumppanuussuhteita ihmisen kanssa ja niitä pidetään usein perheenjäseninä (Schuurman 2017). Tämä vaikuttaa myös käsityksiin lemmikin hyvästä kuolemasta.

Tässä kirjoituksessa avaan kuolemaan sisältyvien ajattelutapojen ja käytäntöjen viimeaikaisia muutoksia lemmikkikulttuurissa sekä niiden yhtymäkohtia ihmisten kuolemaan. Lähestyn aihetta Van Gennepin (1977[1909]) siirtymäriittiteorian kautta, joka jakaa kuoleman kolmeen vaiheeseen: fyysiseen kuolemaan, ruumiin hävittämiseen ja sosiaaliseen kuolemaan. Lemmikkien kohdalla muutokset koskevat eläinlääkärin tekemää lopetusta, ruumiin hautausta ja tuhkausta sekä lemmikin kuolemasta aiheutuvaa surua. Tämän näkökulman kautta eläinten kuoleman käytäntöjä voi tarkastella suhteessa ihmisten kuoleman kulttuureihin, jolloin lajirajan merkitys ja pyrkimykset sen ylitykseen lemmikin kuoleman yhteydessä tulevat näkyviin (Schuurman ja Laurén 2016). Pohdin, miten nämä

muutokset saattavat vaikuttaa ihmisten ja eläinten välisen käsitteellisen rajan ymmärtämiseen, ylläpitämiseen ja ylittämiseen arjen käytännöissä sekä suhtautumisessa kuolemaan. Kirjoituksen tarkoituksena on herättää keskustelua kuoleman muuttuvista kulttuurisista käytännöistä monilajisesta näkökulmasta sekä antaa ajatuksia tulevia tutkimuksia ajatellen.

Eutanasia ja eläimen lopettaminen

Kuten ihmisten myös eläinten elämä on nyky-yhteiskunnassa pitkälle medikalisoitu. Sama koskee kuolemaa, mutta tässä ihmisten ja eläinten tilanne on erilainen. Eläinlääketieteessä ei edellytetä elämän kunnioittamista samalla tavoin kuin ihmislääketieteessä, vaan lemmikin elämä päättyy useimmiten eläinlääkärin tekemään lopetukseen. Eläinlääkinnässä lopetuksesta puhutaan eutanasiaana, joka kääntyy suoraan kreikan kielestä suomeen ”hyvänä kuolemana” – ihmisten eutanasiasta puhutaan myös armokuolemana. Siten eutanasia, joka ei ihmisille ole Suomessa sallittu, on eläinten kohdalla tavallinen tapa kuolla. Eläinten lopetusta ja ihmisten eutanasiaa on kiinnostavaa tarkastella yhdessä varsinkin nyt, kun uusi kansalaisaloite eutanasian sallimisesta on tulossa eduskuntaan (Eduskunta 2024).

Aristoteleen oppia hyvästä kuolemasta erottamattomana osana hyvää elämää voi soveltaa myös eläinten kuolemaan (Rollin 2009). Siksi lemmikkien lopetuksessa keskeisintä on kuoleman oikea-aikaisuus, jotta kipua ja kärsimystä voidaan mahdollisimman pitkälle välttää tai ainakin vähentää. Kyse on elämänlaadusta kokonaisuutena: niin kauan kuin eläimen elämänlaatu on hyvä, lopetuksen aika ei ole vielä käsillä (Law 2010). Eläinten lopetuksessa on kuitenkin nähty, että tiettyä pistettä, jossa kuolema muuttuu perustelluksi ja oikeutetuksi, on mahdotonta määrittää (Schuurman 2020). Lopetuksen oikea-aikaisuus perustuu ensisijaisesti eläinlääkärin eläimen tilanteesta, mutta itse lopetuspäätöksen voi juridisesti tehdä vain eläimen omistaja (paitsi eläinsuojelutapauksissa). Sellaisen eläimen tilannetta, jota omistaja ei tuo eläinlääkärin vastaanotolle, ei voi lääketieteellisin perustein arvioida. Toisaalta tervettä eläintä ei eläinlääkärin tarvitse lopettaa, vaikka omistaja niin vaatisi.

Ihmisten eutanasiaan verrattuna lemmikkien rutiininomaisessa lopettamisessa on sekä eroja että samankaltaisuuksia. Myös eläinpotilas koetaan tuntevaksi olennoksi, jonka kärsimystä ja kivun tuntemusta on eettistä rajoittaa. Eläinlääkärille eläimen lopettaminen on varsin tavallinen tehtävä. Sen sijaan päätöksenteko siitä, milloin hyvään elämään ei ole enää edellytyksiä, sekä toisaalta siitä, milloin kivusta ja kärsimyksestä uhkaa tulla liiallista, olisi ihmisten eutanasiassa erilainen. Ihmisellä itsellään olisi oikeus pyytää eutanasiaa tilanteessa, jossa kivut tai kärsimys olisivat muuttuneet sietämättömiksi. Toisaalta kysymys vastuusta ei ole yhtä selkeä (Ronkainen 2021). Miten eutanasian eettisyys ja oikea-aikaisuus voitaisiin taata esimerkiksi silloin, kun ihminen ei enää kykene ilmaisemaan tahtoaan luotettavasti? Millaiset seikat ja tilanteet voisivat vaarantaa hyvän kuoleman?

Niissä maissa, joissa eutanasia on käytössä, se on lukumääräisesti katsoen yhä suhteellisen harvinainen tapa kuolla. Esimerkiksi Alankomaissa suoritettiin eutanasia noin 8 700 ihmiselle vuonna 2022 (Statista 2024a). Luvut ovat kasvaneet jyrkästi 2000-luvun aikana, mutta kuolintapana eutanasia oli kuitenkin vasta noin viidellä prosentilla vuonna 2022 kuolleista (Statista 2024b). Voi silti kysyä, mitä kasvun jatkuminen samanlaisena merkitsisi käytännössä. Eläinten kohdalla eläimen korkea ikä on toisinaan ennalta ehkäisevästi lopetusperuste, mutta ihmisten kohdalla tällainen tuntuu epärealistiselta, vaikka sellaisiakin kannattaa ehkä pohtia.

Eläimelle eutanasia on käytännössä usein hyvä kuolema. Eläimen omistaja saattaa toivoa lemmikilleen luonnollista kuolemaa – samoin kuin moni ihminen toivoo kuolevansa rauhassa kotona läheisten ympäröimänä (Morris ja Thomas 2005). Eläinlääkärin näkökulmasta eläimen luonnollinen kuolema on kuitenkin hallitsematon ja yleensä tuskallinen, toisin kuin eläinlääkärin tekemä oikea-aikainen lopetus (Schuurman 2020). Omistajalle lopetuspäätös on henkisesti vaikea, mutta sitä helpottaa eläinlääkärin suositus siitä, milloin eläin on hyvä lopettaa.

Vaikka ihmistenkin kuolemaan liittyy usein syyllisyydentunteita, lemmikin kuolemassa ne ovat läsnä eri tavalla. Koska lemmikit elävät useimmiten koko elämänsä ihmisen luona, hoivassa ja hallinnassa, ihminen on pitkälti vastuussa siitä, millaiseksi niiden elämä muodostuu. Vielä tärkeämpää on ihmisen vastuu eläimen kuolemasta, sillä on vaikeaa olla täysin varma, että lemmikin kuolema todella oli oikea-aikainen ja siksi eettinen. Moni haastattelemistani eläinlääkäreistä koki, että lemmikin lopetus on parempi tehdä liian aikaisin kuin liian myöhään (Schuurman 2020). Syyllisyys siitä, että on antanut eläimen kärsiä liian pitkään, on raskas kantaa. Eläinlääkärin on siksi tärkeää kertoa lemmikin omistajalle, että päätös on oikea.

Hautaus ja tuhkaus

Eläimiä on haudattu vuosituhansia, sekä ihmisten mukana että erikseen (Collier 2016). Erityisiä lemmikkihautaushaudoja on ollut suurissa kaupungeissa kuten Lontoossa, Pariisissa ja New Yorkissa jo 1800-luvulta alkaen. Suomessa ensimmäinen perustettiin Helsinkiin vuonna 1927, ja 1970-luvulla eläinten hautausmaita oli jo ympäri maata. Yleisintä on kuitenkin haudata lemmikki oman kodin tai kesämökin pihaan. 2000-luvun aikana suosituksi on tullut tuhkaus, ja Suomessa onkin useita lemmikeille tarkoitettuja tuhkaamoja.

Lemmikkihautaamaan voi nähdä monilajisena tilana, joihin eläimet ovat erityisen tervetulleita (Kean 2013). Näihin paikkoihin ihmiset voivat tulla lemmikkiensä kanssa hoitamaan hautoja, muistelemaan edesmenneitä läheisiään sekä tapaamaan toisiaan. Eläinten hautausmaat ovatkin yhteisöllisiä paikkoja: monilla on esimerkiksi talkoopäiviä, ja pyhäinpäivänä ja jouluaattona haudoille sytytetään kynttilöitä. Lemmikkihautaumat eivät välttämättä ole yhtä hoidettuja kuin ihmisten hautausmaat, vaan haudat voivat olla

esimerkiksi metsän siimeksessä. Luonnonläheisyydessään ne muistuttavatkin ihmisten “vihreää hautausta”, esimerkiksi Britanniassa yleistynyttä käytäntöä, jossa vainaja haudataan yksityisesti metsään (Clayden ym. 2010). Pyrkimykset ”palata luontoon” elämän päättymisen hetkellä voidaan myös tulkita posthumanistiseksi kritiikiksi länsimaisen kulttuurille keskeistä luonnon ja kulttuurin välistä kahtiajakoa kohtaan.

Lemmikkihautaustoissa näkee myös eräänlaisia ”sukuhautoja”, joihin on haudattu useita saman perheen lemmikkejä (Schuurman ja Redmalm 2019). Useimmiten nämä eläimet eivät ole varsinaisesti sukua keskenään, mutta saman monilajisen perheen eläinjäsenille myös yhteinen hauta tuntuu luontevalta. Ihmisten hautoihin lemmikkejä ei kuitenkaan yleensä saa haudata, eikä ihmisiä saa haudata lemmikkihautaustoille, mutta lähihistoriasta löytyy myös poikkeuksia: esimerkiksi New Yorkissa Hartsdalen lemmikkihautaustoissa on 1920-luvulta lähtien haudattu ihmisiä ja eläimiä yhdessä (Brandes 2009). Myös Petersson ym. (2018) mainitsevat tapauksia, joissa ihmisiä on pyynnöstä haudattu lemmikkiensä hautoihin – salaa.

Ruumiilla ja sen hävittämisellä on surevalle erityinen merkitys, mutta sillä on eroa, onko vainaja ihminen vai eläin. Lajienvälinen vuorovaikutus ei pääasiassa ole sanallista vaan perustuu eleiden lisäksi kosketukseen. Myös kuolleen eläimen ruumiiseen liittyy materiaalisia käytäntöjä: moni esimerkiksi leikkaa edesmenneeltä hevoseltaan muistoksi jouhia, mikä korostaa eläimen ja ihmisen välistä kehollista suhdetta (Schuurman ja Franklin 2018). Viime vuosina yleistynyt lemmikkien yhteistuhkaus ottaa kuitenkin etäisyyttä yksilöä korostavaan lemmikkikulttuuriin. Kun lemmikki tuhkataan yhdessä muiden eläinten kanssa, tuhkan yksilöllisyys katoaa ja eläimestä tulee ensisijaisesti materiaa. Tämä vahvistaa ihmisten ja eläinten välistä rajaa ja rakentaa etäisyyttä ihmisten kuoleman kulttuureihin.

Suru

Lemmikkien aseman vahvistuminen myöhäismoderneissa yhteiskunnissa on johtanut lemmikkien uudenlaiseen näkyvyyteen: lemmikeistä puhutaan, niille ostetaan yhä enemmän tuotteita ja palveluja ja niiden kuvia jaetaan sosiaalisessa mediassa tutuille ja tuntemattomille. Kun samaan aikaan puhe kuolemasta on muuttunut avoimemmaksi (Árnason ja Hafsteinsson 2020), puhutaan nykyään myös eläinten kuolemasta ja siihen liittyvästä surusta. Lemmikin kuoleman herättämät tunteet ja niiden näyttämistä koskevat normit poikkeavat kuitenkin yhä ihmisen kuoleman suremisesta.

Lemmikki nähdään usein ihmisen kaltaisena ainutkertaisena olentona, perheenjäsenenä ja sosiaalisen suhteen tasavertaisena osapuolena, jonka surua voi verrata läheisen ihmisen kuoleman aiheuttamaan suruun. Lemmikkeihin suhtaudutaan länsimaisessa kulttuurissa kuitenkin myös toisin, ensisijassa eläimenä, joka on erilainen kuin ihminen. Tästä näkökulmasta menetetyn eläimen voi aina korvata uudella. Tavat surra lemmikin kuolemaa kuvastavatkin lemmikkien kaksijakoista asemaa ihmisen kaltaisina, mutta silti erilaisina olentoina (Redmalm 2015). Lemmikin omistajan voi siksi olla vaikeaa näyttää suruaan

julkisesti esimerkiksi työyhteisössä. Riskinä on, että ihmiset, jotka eivät itse ole kokeneet läheisen eläimen kuolemaa, eivät ymmärrä surua vaan saattavat vähätellä sitä. Kyse voi olla ”kielletystä surusta”, jossa menetyksen kokemuksesta tai surijan ja kuolleen välistä suhdetta ei tunnusteta eikä osata tukea (Schuurman 2017).

Lemmikkikulttuurin vahvistuminen viime vuosikymmeninä on kuitenkin edesauttanut lemmikin kuoleman suremisen yleistä hyväksyntää. Myös tällä tavoin lemmikkikulttuuri on siis omaksunut ihmisten kuoleman kulttuurien piirteitä. Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa on sivustoja, joilla omaa edesmennyttä lemmikkiään voi muistaa. Sosiaalisen median merkitys on suuri, koska vertaisryhmissä voi luottaa saavansa tukea eikä ikäviä kommentteja tarvitse pelätä. Lisäksi muutamat seurakunnat ovat perustaneet erityisiä sururyhmiä lemmikkinsä menettäneille.

Aristoteleen näkökulmasta hyvään kuolemaan kuuluvat myös viimeiset hetket ennen fyysistä kuolemaa, jotta kuolevan kokemus hyvästä elämästä ei muutu (Rollin 2009). Eläimen hyvästeleminen ennen kuolemaa on koko perheelle raskasta, eikä se aina ole helppoa eläinlääkäriaseman kliinisissä tiloissa, joista usein joutuu vielä poistumaan ihmisiä täynnä olevan odotustilan kautta. Nykyään lopetus voidaan yhä useammin tehdä perheen kotona, jolloin jokainen perheenjäsen voi hyvästellä lemmikin haluamallaan tavalla. Jos ihmisten eutanasia hyväksytään, tämä voisi olla monen toive: päästä sairaalasta kotiin kuolemaan. Kaikille tämä ei toki olisi mahdollista, mutta ajatus on pohdinnan arvoinen.

Lopuksi

Ruumiillisuus yhdistää meitä ja muita eläimiä, mutta ruumiiseen paikantuu myös ihmisten ja eläinten välinen kulttuurinen ja käsitteellinen raja. Siksi raja on erityisen konkreettinen juuri kuolemassa.

Se, miten millaisena lemmikkien kuolema ymmärretään ja miten siihen suhtaudutaan, kuvastaa sekä ihmisten kuolemaan liittyviä tapoja ja käsityksiä että eläinten asemassa ja lemmikkikulttuurissa tapahtuneita muutoksia. Suhtautumistavat puolestaan luovat erilaisia käytäntöjä ja normeja, jotka koskevat lemmikin elämän päättämistä, ruumiin hautaamista sekä kuoleman herättämiä tunteita ja niiden näyttämistä. Monet eläinten kuolemaa koskevat kulttuuriset käytännöt ovat verraten uusia, ja niiden omaksuminen ihmisten kuoleman kulttuureista kertoo ihmisten ja eläinten välisen käsitteellisen rajan hälvenemisestä perheen ja kodin piirissä (Schuurman ja Laurén 2016).

Tapahtuneet muutokset ja uudet kokeilut antavat myös jonkinlaisen käsityksen, millaisia kysymyksiä kuoleman eri kulttuureissa tulee jatkossa ratkottavaksi koskien esimerkiksi eutanasiaa, vihreää hautausta sekä lemmikin kuolemaa surevien tukemista. Muutosten tarkemmalle tutkimukselle on myös selkeä tarve. Kiinnostavaa on erityisesti se, miten ihmisten ja muiden lajien yhteiselo, yhä kriittisemmäksi muuttuva luontoyhteys sekä käynnissä olevat ympäristökriisit vaikuttavat siihen, miten ihmiset haluavat kuolla ja tulla

haudatuiksi sekä muistaa edesmenneitä läheisiään, olivatpa nämä mitä lajia tahansa. Toisaalta kysymyksiä herättävät markkinoille viime vuosina tulleet, entistä vaativammat ja raskaammat hoidot, joilla voidaan pitkittää lemmikin elämää. Omistajien on päätettävä, miten he tähän suhtautuvat: valitsevatko he lemmikilleen mahdollisimman hyvän vai pitkän elämän?

Kirjoittajasta

Nora Schuurman (YTT, dosentti, nora.schuurman@utu.fi) on yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen sekä eläinmaantieteen dosentti, joka työskentelee tutkijana Turun yliopistossa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat erityisesti lajienväliset suhteet, vuorovaikutus ja hoiva sekä eläinten kuolema. Tämänhetkessä, Koneen Säätiön rahoittamassa hankkeessaan hän tarkastelee metsiä monilajisina koteina.

Kirjallisuus

Árnason, Arnar ja Sigurjón Baldur Hafsteinsson. 2020. "A Funeral for a Glacier: Mourning the More-than-human on the Edges of Modernity." *Thanatos* 9 (2): 46–71. Viitattu 6.6.2024. <https://journal.fi/thanatos/article/view/137230>.

Brandes, Stanley. 2009. "The Meaning of American Pet Cemetery Gravestones." *Ethnology* 48 (2): 99–118.

Collier, Ivy D. 2016. "More than a Bag of Bones: A History of Animal Burials." Teoksessa *Mourning Animals: Rituals and Practices Surrounding Animal Death*. Toim. Margo DeMello, 3–10. East Lansing: Michigan State University Press.

Eduskunta. 2024. "Kansalaisaloite eutanasian sallimisesta luovutettiin eduskunnalle." Viitattu 6.6.2024. <https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/Kansalaisaloite-eutanasian-sallimisesta-luovutettiin-eduskunnalle.aspx>.

Haraway, Donna J. 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Kean, Hilda. 2013. "Human and Animal Space in Historic 'Pet' Cemeteries in London, New York and Paris." Teoksessa *Animal Death*. Toim. Jay Johnston ja Fiona Probyn-Rapsey, 21–42. Sydney: Sydney University Press.

Law, John. 2010. "Care and Killing: Tensions in Veterinary Practice." Teoksessa *Care in Practice: On Tinkering in Clinics, Homes and Farms*. Toim. Annemarie Mol, Ingunn Moser ja Jeannette Pols, 57–71. Bielefeld: Transcript Verlag.

Morris, Sara M. ja Carol Thomas. 2000. Placing the Dying Body: Emotional, Situational and Embodied Factors in Preferences for Place of Final Care and Death in Cancer. Teoksessa *Emotional Geographies*. Toim. Joyce Davidson, Liz Bondi ja Mick Smith. Aldershot: Ashgate.

Petersson, Anna, Gunnar Cerwén, Maria Liljas ja Carola Wingren. 2018. "Urban cemetery animals: an exploration of animals' place in the human cemetery." *Mortality* 23 (1): 1–18. <https://doi.org/10.1080/13576275.2017.1282942>.

Redmalm, David. 2015. "Pet Grief: When is Nonhuman Life Grievable?" *The Sociological Review* 63 (1): 19–35. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12226>.

Rollin, Bernard. 2009. "Ethics and euthanasia." *The Canadian Veterinary Journal* 50: 1081–1086.

Ronkainen, Suvi. 2021. "Lääkärit ja kuoleman kohtaamattomuus." *Thanatos* 10 (1): 45–55. Viitattu 6.6.2024. <https://journal.fi/thanatos/article/view/136987>.

Schuurman, Nora. 2017. "Kertomukset eläimen kuolemasta lapsuuden kokemuksissa." *Sociologia* 54 (3): 291–304.

Schuurman, Nora. 2020. "Eläimillä on myös sitten se toinen vaihtoehto': Eläinlääkäri, relationaalisuus ja lemmikin lopetuksen etiikka." Teoksessa *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Toim. Tuomas Räsänen ja Nora Schuurman, 313–335. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Schuurman, Nora ja Alex Franklin. 2018. "A Good Time to Die: Horse Retirement Yards as Shared Spaces of Interspecies Care and Accomplishment." *Journal of Rural Studies* 57: 110–117. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.12.001>.

Schuurman, Nora ja Kirsi Laurén. 2016. "Eläimen kuoleman kohtaaminen perheessä." *Thanatos* 5 (1): 43–61. Viitattu 6.6.2024. <https://journal.fi/thanatos/article/view/137540>.

Schuurman, Nora ja David Redmalm. 2019. "Transgressing Boundaries of Grievability: Ambiguous Emotions at Pet Cemeteries." *Emotion, Space and Society* 31: 32–40. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2019.03.006>.

Statista. 2024a. "Number of reported euthanasia cases in the Netherlands from 2000 to 2022." Viitattu 6.6.2024. <https://www.statista.com/statistics/1363041/netherlands-euthanasia/>.

Statista. 2024b. "Total number of deaths in the Netherlands from 2008 to 2022. Total number of deaths in the Netherlands from 2008 to 2022." Viitattu

6.6.2024. <https://www.statista.com/statistics/520011/total-number-of-deaths-in-the-netherlands/>.

van Gennep, Arnold. 1977 (1909). *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.